

בעלי המוסר על הפרשה פרשת וישלח

"ויותר יעקב לבדו"

א. הקדמה

ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר.
(בראשית ל"ב, כה).

בפתח הפרשה מתוארת חזרת יעקב אבינו ומשפחתו לארץ ישראל (ל"ב, ד - ל"ג, יז). הכתוב מתאר כיצד יעקב ומשפחתו עוברים את מעבר יבק, ומייד לאחר חציית הנחל נאמר שיעקב אבינו נותר לבדו ואז התרחש המאבק בינו לבין ה"איש". בבראשית רבה מופיע המדרש הבא:

ר' ברכיה בשם ר' סימון אמר: "אין כאל"2 ומי כאל? ישורון, ישראל סבא. מה הקדוש ברוך הוא כתוב בו (ישעיהו, ב', יא) "ונשגב ה' לבדו", אף יעקב "ויותר יעקב לבדו".

(בראשית רבה, [וילנא], וישלח, ע"ז, א).

ההשוואה שעורך המדרש בין ה' שנשגב לבדו לבין יעקב אבינו שנותר לבדו זוקקת הסבר.

ב. שלמות ללא תלות באחרים

המשגיח ר' ירוחם הלוי ליבוביץ³ מציע הסבר למדרש:

ראו חז"ל בפסוק של "ויותר יעקב לבדו", כי יש בזה ענין התדמות למדותיו ית⁴. הקב"ה הרי שמו "לבדו", ולא כמו שרגילים להבין כפשוטו - כי אין לו צורך בזולתו, שאם כן, לא היה שייך לאמור כזה על יעקב, אלא הענין הוא יותר עמוק, וכפי שדיברנו כבר פעמים רבות, הענין הוא, כי זה ממדותיו של הקב"ה - מדה של "לבדו". הרי יש בריאה, ויש סוד של "יוצר משרתים", כביכול כאילו הקב"ה יש לו צורך בבריאה, כביכול כאילו זקוק לעזר, בבחינת "ואביט ואין עוזר" (ישעיה, ס"ג, ה), "תנו עוז לא-להים" (תהלים, ס"ח, לה), הנה זוהי ההנהגה בשאר מדותיו, אבל יש עוד מדה של "לבדו" ובמדה ההיא הכל בה, בהנהגת המדה ההיא כבר אין שום צורך ולא הזדקקות לעזר כלשהו מזולתו הכל בטל בתכלית לעומת המדה של "לבדו", היא המדה

1 בראשית, ל"ב, כה.

2 המדרש מתייחס לפסוק הבא: "אין כאל ישורון רוכב שמיים בעוזר ובגאוותו שחקים" (דברים, ל"ג, כו).

3 תלמידים של ר' נתן צבי פינקל (הסבא מסלבודקה) ור' שמחה יזסל זיו (הסבא מקלם). שימש כמשגיח בישיבת מיר בפולין. נחשב לאחד מגדולי בעלי המוסר בדור שלפני השואה.

4 יתברך.

השולטת על כל המדות - "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא" - אז ודאי היה יחידי בתכלית, "ואחרי ככלות הכל לבדו ימלוך נורא", - ג"כ⁵ יחידי, לבדו בתכלית, וכלום לא חסר.

("דעת תורה", בראשית, פרשת וישלח, עמודים ר"ה - ר"ו).

ר' ירוחם מסביר את המושג "לבדו" שנאמר ביחס לה'. יש בחינה אלוקית שקשורה לעולם, אשר במובן מסוים תלויה במעשי האדם.⁶ מצד שני, יש בחינה אלוקית שאינה תלויה בעולם ובמעשי האדם ואלהי התייחס הפיית באומרו: "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא... ואחרי ככלות הכל לבדו ימלוך נורא". זו הבחינה האלוקית שמתוארת במונח "לבדו", אלוקות שכוללת הכול ואינה תלויה בשום דבר זולתה.

לאור הדברים הללו מפרש ר' ירוחם את ההקבלה בין ה' לבין יעקב אבינו בתואר "לבדו":

"ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו" - לא נאמר זה להגיד כי נשאר עזוב באין עזר, וכאן מצא איש מקום להאבק אתו, לפי דברי חז"ל הנה זה אדרבה - בגדלותו של יעקב קא מדכירינן⁷, כי בא לפסגת מדרגתו, כי היה דומה לו ית' במדה של לבדו, לא היה נצרך לכלום עזר, כי היא מדה דכולה בה, ובמדה זו דוקא הוא אשר לחם ונתברך.

במילים "ויותר יעקב לבדו" מתארת התורה את גדלותו של יעקב אבינו, שהגיע לדרגה כה עליונה עד שהוא היה שלם מצד עצמו ללא תלות בשום גורם חיצוני, ומכוח דרגת "לבדו" הוא נלחם במלאך וניצחו וזכה לברכה.

בהמשך השיחה מרחיב ר' ירוחם בהסבר הרעיון לאור דברי בן זומא במשנה באבות:

5 גם כן.

6 רעיון זה בא לידי ביטוי בין השאר במדרש איכה רבה:

ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון אמר: בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה, כמה דאת אמר (תהלים, ס', יד) "באלוקים נעשה חיל". ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלן, דכתיב (דברים ל"ב, יח) "צור ילך תשי". (איכה רבה [וילנא], פרשה א').

באופן דומה מפרש הזוהר את הפסוק "תנו עז לאלוקים" (תהלים, ס"ח, לה):

וכד עבדין עובדין דכשרן יבין תוקפא וחילא לקודשא ברוך הוא. ועל דא כתיב (תהלים סח) "תנו עז לאלוקים"; במה? בעובדין דכשרן.

[תרגום: וכאשר עושים מעשים כשרים נותנים כח ועוצמה לקב"ה. ועל זה נאמר "תנו עז לאלוקים"; במה? במעשים כשרים].

(זוהר, כרך ב [שמות], פרשת בא, דף לב:).

7 מזכירים.

תפקידו המיוחד, הן בכשרונות, הן בתכונות הנפש והן ברכוש, יש אנשים שחלקם בעבודת ה' מצריך שיהיו להם נכסים וכלים רבים, כרבינו הקדוש (ע"ז יא). "שלא פסק מעל שולחנו לא חזות ולא קישות ולא צנון לא בימות החמה ולא בימות הגשמים", מפני שהיה נשיא ישראל, כדי שיהיה לו השפעה ומעמד להרבות כבוד שמים, קיבל מה' "כלים" מרובים. אך רבינו הקדוש השתמש בכל רק למילוי חלקו ותפקידו בעבודת ה'. לכן "בשעת פטירתו... זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה, ואמר: רבש"ע¹⁰ גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה, ולא נהייתי בעולם הזה אפילו באצבע קטנה" - הוא בעצמו לא נהנה, באשר נכסיו שימשו כולם רק ככלים לעבודת ה', מאידך, היו בין חכמינו ז"ל עניים מרודים ממש, כר' אלעזר בן פדת (תענית כה). וכר' שמעון בל חלפתא (שמות רבה, נ"ב, א) ועוד. חלקם היה לעבוד את השי"ת¹¹ מתוך מיעוט וצמצום כלים.

הצד השווה הנלמד מהדוגמאות הנ"ל הוא שהצדיקים משלימים את חלקם בכל מצב, העשיר בעושרו והעני בעניותו. הם שמחים בחלקם, בידעם כי כל אחד יכול רק בדרכו הוא להשיג את שלמותו... הצדיק מרגיש שממונו אין לו ערך עצמי, וריבוי הרכוש אינו מגדיל את חשיבות האדם, ערכו נמדד רק במידה שהוא משמש למילוי חלקו בעבודת ה'. ערכו לא נמדד לפי רבוי הכלים שלו, אלא להיפך הוא נותן ערך לכלים כאמצעים לעבודת ה'. נמצא שהצדיק אינו תלוי ב"כלים". בזה דומה היה יעקב לבוראו, מה הוא ית' "לבדו" - אין כבודו תלוי בבריותיו, כך יעקב "לבדו" - עובד ה' וממלא את תפקידו בכל מצב, ואין תפקידו וערכו תלוי ב"כלים". ("שפתי חיים", בראשית, פרשת וישלח, עמודים שצ"ד - שצ"ה).

רעיון זה קשור לדרשה נוספת שלמדו חז"ל מפסוק זה:

"ויותר יעקב לבדו". ולמה נשאר? לפי ששכח פנים קטנים, ללמדך שמחבבין הצדיקים ממונם יותר מגופם.

(מדרש אגדה [בובר], בראשית, פרק ל"ב, סימן כה).

בהמשך השיחה מסביר ר' חיים את הזיקה בין שתי הנקודות שלמדו חז"ל מהפסוק "ויותר יעקב לבדו":

בכך מבואר הקשר בין הנאמר בפסוק "ויותר יעקב לבדו", ממנו למדו חז"ל את מעלת הצדיק שהוא "לבדו", לבין דרשת רז"ל "נשתיר על פנים קטנים... שחביב עליהם ממונם יותר מגופם", כי הערכתו את הכלים הפעוטים באה ממעלת ה'עשיר השמח

בן זומא אומר: איזהו חכם? הלומד מכל אדם, שנאמר (תהלים, קי"ט, צט) "מכל מלמדי השכלתי". איזהו גבור? הכובש את יצרו, שנאמר (משלי, ט"ז, לב) "טוב ארך אפים מגבור, ומושל ברוחו מלוכד עיר". איזהו עשיר? השמח בחלקו, שנאמר (תהלים, קכ"ח, ב) "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך" - אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. איזהו מכובד? המכבד את הבריות, שנאמר (שמואל א', ב, ל) "כי מכבדי אכבד ובוזי יקלר".

(אבות, ד', א).

ר' ירוחם מלמד⁸ שחידושו של בן עזאי הוא ששלמות האדם אינה תלויה בגורמים חיצוניים, אלא באדם עצמו. חכמת האדם אינה תלויה באנשים אחרים שילמדו אותו, אלא ברצונו ללמוד ולהחכים. גבורתו אינה תלויה בניצחון על אחרים, אלא ביכולתו לשלוט על עצמו. אפילו העושר אינו תלוי ברכוש מרובה, אלא במבט וביחס של האדם אל רכושו - השמח בחלקו תמיד יחיה בתודעת עשירות, ואילו מי שאינו שמח בחלקו יחשוב תמיד שעדיין חסר לו. הכבוד האמיתי תלוי בהתנהגות האדם כלפי אחרים ולא בהתנהגות של הסביבה כלפיו. בביטוי "ויותר יעקב לבדו" מתאר הכתוב את גדולתו של יעקב, שזכה להשיג את שלמותו מתוך עצמו ולא מתוך תלות בגורמים חיצוניים.

ג. אחריות האדם לכלים שהופקדו בידו

הסבר והרחבה של הרעיון מצאתי בשיחה של ר' חיים פרידלנדר⁹:

כל אחד מקבל תפקיד מיוחד בעבודת ה', זהו חלקו מתוך כלל העבודה שנמסרה לכלל ישראל. לכל אחד נותן ה' את כל האמצעים כדי שיוכל למלא את

8 ואלו הם דבריו:

בן זומא מגיד לנו בזה סוד נפלא, כי אדם יש לו בו ובעצמו כל המעלות בלתי תלוי כלל באחרים, ואדרבה שלמותן של המעלות הנן דוקא כשבאין בכח עצמיותו, ובא ראה כמה גדול ומקיף הוא זה הכח. אילו היתה מעלת החכמה תלויה במסירות המלמד, א"כ כשלא יהיה לו מלמד הנהו חסר לגמרי, ואיפה זה שלמות מעלתו, אבל הלומד מכל אדם, הרי הוא אוהב חכמה בעצמו, והמעלה בעצמו היא, והוא השלם לעולם... אם מעלת הגבורה היתה תלויה בנצחוננו על אחרים א"כ מה יהיה כשהשני יותר גבור ממנו, א"כ איפה היא שלמות גבורתו, אבל הכובש את יצרו הנה זה הגבורה האמיתית, אותו תלין ולא תעדר ממנו לעולם, והוא השלם בדואי, גם עשירות מעלה היא, כי מה יתרון לאדם בכל עמלו אם כל קניניו יהיו תלויים בגנבים ושוודי לילה, מעלת העשירות ג"כ היא דוקא בעצמו של האדם, כשהאדם שמח בחלקו היא העשירות. האמיתית בכל שלמותה. אם הכבוד של האדם היה תלוי כשבני אדם אחרים מכבדים אותו, א"כ מה יעשה, כשהאחרים יסרבו ולא יפזרו לו בכבודם, הרי ישאר גם ללעג ולבוז, אוי ואבוי לכבוד כזה. התלוי בבני אדם, אלא איזהו מכובד באמת - המכבד את הבריות... הוא סוד המדה של "לבדו".

9 תלמידו ממשך דרכו של הרב אליהו אליעזר דסלר, המשגיח הראשון בישיבת פוניבז' בבני ברק. בשנת תשל"ד, לאחר פטירת ר' יחזקאל לוינשטיין, מונה ר' חיים כמשגיח בישיבת פוניבז'.

10 רובונו של עולם.

11 ה' יתברך.

בחלקו, המכיר שכל מה שיש לו, גם הפכים הקטנים, משמש חלקו.

(שם, עמוד שצ"ט).

יעקב אבינו ושאר הצדיקים שזכו לדרגת "לבדו" מתייחסים לרכוש ככלי לעבודת ה'. יחס זה מעניק לרכוש ערך רב וחשיבות גדולה, ולכן "מחבבין הצדיקים ממונם יותר מגופם".

ר' חיים מסיים את השיחה בהשלכות האקטואליות שנובעות מהרעיונות הנ"ל:

המבט הנכון על רכושו של האדם ככלי לעבודת השי"ת, מחייב אותנו הרבה. דורנו קרוי "דור השפע" מצויים כיום אביזרים רבים הבאים להקל ולהנעים את חיי האדם, אולם ע"י שמתרגלים לאמצעים אלה עלולים להשתעבד להם, ולהיות תלויים בהם, עד שנדמה שאי אפשר לחיות בלעדיהם. השפע מביא לבזבז, אין מרגישים אחריות ביחס לרכוש, שהוא פיקדון שניתן לנו להשתמש בו רק לצורך עבודת ה', אלא מבזבזים אותו עבור כל תאוה ורצון. כיון שיש קלות דעת כלפי הממון, לווים בקלות כשאינן כסף, כדי לקנות גם דברים שאינם הכרחיים, משעבדים את המחשבה ואת הזמן לגלגל חובות. והרי הזמן הוא היקר מכל, הוא ה"חיים". כך אמר מרן הרב דפוניבז' בשם החפץ חיים זצ"ל: אנשים אומרים זמן הוא כסף, כלומר כל ערך הזמן הוא שאפשר על ידו לצבור כסף, ואני אומר 'כסף הוא זמן' כי כדי לצבור כסף ורכוש מאבדים זמן, ומה זה זמן? הוא חיים עצמם! ומטרת ותוכן החיים הוי הם לעבוד את ה'...

מעשי יעקב הם בנין אב ללמדנו אחריות ביחס לממון, וביחס לכל מצב שנמצא בו האדם כ"כלים" לעבודת השי"ת. כפי מה שמוכיח האדם את אחריותו ונאמנותו להשתמש בכל אשר יש לו לעבודת ה', כך יתן לו השי"ת וכה יוסיף לו שפע של "כלים" לעבודתו יתב' עד בלי די.

(שם, עמוד ת"ד).

*****
* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולנחמיה רענן, תשע"ג *
* נערך על ידי צוות בית המדרש הוירטואלי *
*****
* בית המדרש הוירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שלי *
* ישיבת הר עציון *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* *
* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
*****